

**QISHLOQ XO'JALIGIDA XOSILDORLIKNI OSHIRISH VA YUQORI
IQTISODIY O'SISHGA ERISHISH UCHUN SAMARALI USULLAR**

Turoпова Nigora Xolmurod qizi

Termiz Davlat Universiteti

nturoпова@tersu.uz

Vaitov Jasur Soat o'g'li

Termiz Davlat Universiteti

Annotatsiya. Dunyo aholisi 9 milliardga yetib borayotganligi uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlariga, asosan, oziq-ovqatga bo'lgan talab ortib bormoqda. Shu boisdan ushbu maqola qishloq xo'jaligini isloh qilish va undan samarali foydalangan holda iqtisodiy o'sishga erishishni taminlah borasida qilinayotgan ishlar hamda uni rivojlantirishi mumkin bo'lgan usullar haqida bo'ladi.

Kalit so'zlar. Qishloq xo'jaligi, ishlab chiqarish, sanoat, iqtisodiy o'sish, samaradorlik, intensive va ekstensiv usul, sug'orishda innovatsiya.

Annotation. As the world's population reaches 9 billion, the demand for agricultural products, mainly food, is increasing. Therefore, this article will be about the work being done to achieve economic growth by reforming agriculture and its effective use, as well as ways to develop it.

Key words. Agriculture, manufacturing, industry, economic growth, efficiency, intensive and extensive method, innovation in irrigation.

Kirish. Qishloq xo'jaligining mamlakatimiz iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati: **Birinchidan**, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlaydi. Aholi iste'mol qiladigan oziq-ovqat mahsulotlari asosan qishloq xo'jaligi tarmog'ida yetishtiriladi. **Ikkinchidan**, qishloq xo'jaligi sanoat tarmog'ining ayrim sohalari uchun xomashyo yetkazib beradi. Qishloq xo'jaligi tarmog'ining rivojlanish darajasi sanoat sohasining ishlab chiqarish miqdori va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. **Uchinchidan**, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi mamlakat og'ir sanoatining rivojlanish sur'atiga va darajasiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi tarmog'i yirik miqdorda ishlab chiqarish vositalarini iste'mol qilgani holda, qishloq xo'jalik texnikalari va melioratsiya mashinalari ishlab chiqaruvchilar

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

hamda qishloq xo'jalik mashinasozligi, kimyo sanoati, ayniqsa mineral o'g'itlar ishlab chiqarishga faol ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining ma'muriy chegarasidagi yer maydoni 44896,9 ming gektarni tashkil qiladi. 2022-yil 1-yanvar holatiga qishloq xo'jaligi korxonalar va tashkilotlari ixtiyorida yer maydoni 27148,5 ming gektarni tashkil etgan.

Ekin maydonlarining kamayishiga ikki turdagi omillar sabab bo'lmoqda:

- obyektiv omillar. Bunda mamlakatimizda qishloq xo'jaligi yerlarining boshqa

toifaga o'tishi obyektiv zaruriyat yuzasidan yuz bermoqda, ya'ni urbanizatsiyalarayonining amalga oshishi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalarini

qurilishi, magistral yo'llar o'tishi, ijtimoiy infratuzilma obyektlari barpo etilishi

natijasida ekin maydonlarining miqdori kamaymoqda.

- subyektiv omillar. Bunda joylardagi mutasaddilarning aybi bilan qishloq xo'jaligi yerlari aholiga tomorqa sifatida noqonuniy berilishi, turli obyektlarning

ekin maydonlarida ilmiy asoslanmagan holda joylashtirilishi natijasida ham ekin

maydonlari kamayishiga olib kelgan.

Aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish va mamlakatimiz eksport salohiyatini oshirish uchun sabzavotlar va poliz ekin maydonlarini, chorvachilikni barqaror rivojlantirish uchun esa ozuqa ekinlari maydonini ko'paytirish maqsadga muvofiq.

Mamlakatimiz qishloq xo'jaligida sug'oriladigan yerlar muhim ahamiyatga ega. Chunki mamlakatimiz iqlim sharoitida dehqonchilik asosan sug'oriladigan maydonlarda amalga oshiriladi. Turli mavsumlarda yog'ingarchiliklar ko'rinishida tushadigan tabiiy namgarchilik darajasi o'simliklarning butun vegetatsiya davri davomida suvga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirmaydi. Shu sababli mamlakatimizda dehqonchilik mahsulotlari asosan sug'oriladigan ekin maydonlaridan olinadi. Qishloq xo'jaligidagi barcha korxonalar ishlab chiqarish jarayonida turli mahsulotlarni yetishtiradi, ishlar va xizmatlarni bajaradilar. Jumladan, paxta, bug'doy, sholi, makkajo'xori, kartoshka, karam, pomidor, sabzi, sut, go'sht va boshqa mahsulotlarni yetishtiradilar. Tarmoqda ma'lum davr mobaynida, odatda bir

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

yil mobaynida ishlab chiqarilgan barcha mahsulotlar, bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlar qiymatlari yig'indisi tarmoqning yalpi mahsuloti deyiladi. Yalpi mahsulotni korxonada miqyosida ham hisoblash mumkin. Yalpi mahsulot hajmini aniqlashda natura va qiymat o'lchov birliklaridan foydalaniladi. Yalpi mahsulotni natura o'lchov birligida faqat alohida mahsulot turlari bo'yicha aniqlash mumkin. Tarmoqda yetishtirilayotgan mahsulotlarning xususiyatidan kelib chiqqan holda, dona, tonna, litr va boshqa shu kabi o'lchov birliklari ishlatilishi mumkin. Jumladan, yetishtirilgan don, paxta xomashyosi, sabzavot kabi mahsulotlar – tonnada, ishlab chiqarilgan tuxum, qorako'l teri – donada, sut – litrda ifodalanishi mumkin. Masalan, 2021-yilda mamlakatimizda 5984,8 ming tonna bug'doy yetishtirilgan. Lekin tarmoqda yetishtirilgan barcha qishloq xo'jaligi mahsulotlarini natura o'lchov birligida bir-biriga qo'shib bo'lmasligi sababli tarmoqning yalpi mahsulotini mazkur o'lchov birligida aniqlashning imkoni yo'q. Shuning uchun ham tarmoqning yalpi mahsulotini aniqlashda qiymat (pul) o'lchov birligi ishlatiladi. Tarmoqda yetishtirilgan barcha mahsulotlar yagona o'lchovda, ya'ni qiymat o'lchovida ifodalanib, so'ngra qishloq xo'jaligi yalpi mahsuloti aniqlanadi. Buning uchun tarmoqda yetishtirilgan barcha mahsulotlar va ko'rsatilgan xizmatlarni ularning narxiga ko'paytirib, qiymatlari topiladi va so'ngra umumiy yig'indisi aniqlanadi. Masalan, 2021-yilda mamlakatimizda qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi yalpi mahsuloti 317027,6 mlrd. so'm bo'lib, uning 152130,4 mlrd. so'mi dehqonchilik tarmog'ida, 151285,1 mlrd. so'mi esa chorvachilik tarmog'ida yaratilgan

Qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotu to'g'risidagi ma'lumotlar

	2018	2019	2020	2021
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi mahsuloti (xizmatlar) hajmi, mlrd. so'm	195095,6	224265,9	261892,2	317027,6
Shundan:				
dehqonchilikda	98406,4	111904,8	123858,8	152130,4
chorvachilikda	89019,2	104378,3	126391,8	151285,1
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi mahsuloti o'sish	100,3	103,1	102,9	104,0

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

sur'ati, o'tgan yilga nisbatan foizda				
Shu jumladan:				
dehqonchilikda	95,8	104,8	103,2	104,3
chorvachilikda	105,7	101,6	102,1	103,5

Qishloq xo'jalik korxonalarida yetishtirilgan mahsulotlarni sotish yo'nalishlari

quyidagi ikki guruhga bo'linadi:

- davlat ehtiyojlari uchun davlatga qarashli tayyorlov tashkilotlariga sotish;
- erkin ravishda sotish.

2020-yilga qadar fermer xo'jaliklari o'zlari yetishtirgan paxta xom ashyosi va g'allani davlat buyurtmasi asosida joylardagi davlatga qarashli tayyorlov korxonalariga tuzilgan kontraktatsiya shartnomalari asosida sotganlar. O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-martdagi "Paxtachilik sohasida bozor tamoyillarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, 2020-yil hosilidan boshlab:

- davlat tomonidan paxta xom ashyosi ishlab chiqarish va sotish rejasini belgilash amaliyoti bekor qilindi;

- fermer xo'jaliklari yetishtirgan paxta xom ashyosini o'zlari a'zo bo'lib kirgan paxta-to'qimachilik klasterlariga sotadilar;

- paxta xom ashyosi yetishtiruvchilarga rayonlashtirilgan navlarni erkin tanlash huquqi beriladi;

- paxta-to'qimachilik klasterlari tashkil etilmagan hududlarda paxta tozalash korxonalari ishtirokida fermer xo'jaliklarining ixtiyoriy kooperatsiyasi tashkil etiladi.

Kooperatsiyaning asosiy vazifalari quyidagilar:

- kooperatsiya a'zolari tomonidan texnika, uskuna, transport vositalaridan , paxta tozalash zavodlaridan birgalikda foydalanishni tashkil etish;

- kooperatsiya a'zolarini qishloq xo'jaligi texnikasi, yonilg'i-moylash materiallari, o'g'it, urug'lar, shuningdek, kimyoviy himoya vositalari bilan ta'minlash;

- ishlab chiqarilgan mahsulotni tayyorlash, tashish, saqlash, qayta ishlash va sotishni tashkillashtirish;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

- kooperatsiya a'zolariga agrotexnika, buxgalteriya, konsalting, vositachilik va boshqa xizmatlarni ko'rsatish.

Yer sayyorasi aholisi yaqin 30 yil ichida 2 milliardga ko'payib, 2022-yil 15-noyabr sanasida 8,0 milliard kishiga yetdi. Mutaxassislarning prognozlariga ko'ra, dunyo aholisi 2050-yilda 9,7 milliardga, asr oxiriga esa 11 milliardga yetishi kutilmoqda. Aholi sonining ko'payishi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni ham unga mutanosib ravishda ko'paytirishni talab etadi. Ammo, ekologik vaziyatning yomonlashishi, suv taqchilligi va ekin maydonlarining cheklanganligi talab darajasidagi oziq-ovqat ishlab chiqarishda jiddiy to'siq bo'lishi ham ta'kidlanmoqda. Bu muammolarni esa qishloq xo'jaligi tarmog'ini innovatsion usullar asosida boshqarish, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlar kiritish, bir so'z bilan aytganda, "aqli qishloq xo'jaligi" orqali hal etish mumkin.

Mamlakatimizni taraqqiy ettirishning asosiy yo'nalishlari haqida fikr bildirib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 19-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Mamlakat taraqqiyotining zamini, hech shubhasiz, ilm-fan va innovatsiyalardir" – deb ta'kidlagan edi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni bilan tasdiqlangan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" qabul qilingan bo'lib, ushbu strategiyaning "Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash" bo'limida keltirilgan 30-maqsadda qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish nazarda tutilgan. Ushbu maqsadga erishishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ilm-fan va innovatsiyaga asoslangan agroxizmatlar ko'rsatish tizimini takomillashtirish, agrar sohada ilm-fan va amaliyot integratsiyasini chuqurlashtirishga e'tibor qaratish nazarda tutilgan. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasidagi 51-maqsadda iqtisodiyotga innovatsiyalarni keng joriy qilish, sanoat korxonalarini va ilm-fan muassasalarining kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish keltirib o'tilgan bo'lsa, 52-maqsadda esa global innovatsion indeksda O'zbekiston Respublikasining o'rnini yaxshilash va 2030-yilga qadar top-50 mamlakatlari qatoriga kirish nazarda tutilgan. Buning uchun innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun barcha yo'nalishlarda keng imkoniyatlarni

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

yaratish, tadqiqotlarni va innovatsion tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy qilish lozimligi ko'rsatib o'tilgan.

Iqtisodiy samaradorlik qishloq xo'jaligi korxonalarini faoliyatining asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. Chunki tadbirkorlik faoliyatidan ko'zlangan asosiy maqsad – foydaga erishishdir. Iqtisodiy fanlarda “samara” va “iqtisodiy samaradorlik” tushunchalari mavjud. Ular mamlakat, tarmoq, korxonalar va ayrim mahsulotlar bo'yicha aniqlanishi mumkin. “Iqtisodiy samaradorlik” tushunchasi “samara” tushunchasiga nisbatan kengroq mazmunga ega. Iqtisodiy samaradorlik deganda ma'lum davrda amalga oshirilgan tadbirlar bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar ular natijasida olingan sof foyda summasi bilan taqqoslanadi. Shunda sarflangan xarajatlar evaziga olingan sof foyda summasi qancha ko'p bo'lsa, iqtisodiy samaradorlik darajasi shuncha oshgan hisoblanadi va aksincha. Samara esa biror tadbirni amalga oshirish orqali erishilgan natijani ifodalaydi. Masalan, mineral o'g'itlardan foydalanish natijasida hosildorlikning oshishi va boshqalar.

Qishloq xo'jalik korxonalarining iqtisodiy samaradorlik darajasiga bir qancha omillar ta'sir etadi. Ularning asosiylari quyidagilar:

- qishloq xo'jaligi yerlarining holati, ulardan foydalanish darajasi;
- xo'jaliklarning ishlab chiqarish fondlari bilan ta'minlanganlik va ulardan foydalanish darajasi;
- mehnat resurslaridan foydalanishning holati va mehnat unumdorligi darajasi;
- ishlab chiqarishning intensivlashganlik darajasi;
- qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligi va chorva hayvonlarining mahsuldorligi;
- baholar, soliqlar va to'lovlar darajasi;
- suv resurslaridan foydalanishning holati;
- qishloq xo'jaligi korxonalarining moddiy-texnika resurslari bilan ta'minlanganlik holati;
- xodimlarning moddiy va ma'naviy manfaatdorlik darajasi;
- davlat, mahalliy byudjetdan ajratilayotgan mablag' va boshqalar.

Qishloq xo'jaligining iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun quyidagi tadbirlarga e'tibor berish lozim:

- 1) Qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotini ko'paytirish va uning sifatini yaxshilash

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

tadbirlari:

- ekinlarning serhosil navlarini, chorva hayvonlarining esa sermahsul zotlarini yaratish, ularni ishlab chiqarishga joriy etilishini ta'minlash;
- yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv ta'minoti tadbirlarini rivojlantirish, sug'orishning tejamkor usullarini joriy etish;
- chorva hayvonlarini sifatli ozuqa bilan ta'minlash va oziqlantirishni talab darajasida amalga oshirish;
- ekologiyani e'tiborga olgan holda ishlab chiqarish jarayonlarida mahalliy va mineral o'g'itlardan hamda kimyoviy vositalardan maqsadga muvofiq ravishda foydalanishni talab darajasida ta'minlash;
- mahsulotlarning sifatini, ularni tashish va saqlash jarayonlarini yaxshilash tadbirlarini tezkorlik bilan amalga oshirish va boshqalar.

Xulosa. Bu tadbirlar, avvalo yetishtiriladigan mahsulotlar miqdorini talab darajasida ko'paytirishga va ularning sifatini yaxshilashga qaratilgan bo'lishi zarur.

Mahsulotlar miqdori ekin maydonlarini kengaytirish hamda ularning hosildorligini oshirish hisobiga ko'paytirilishi mumkin. Ekin maydonlarini ko'paytirish uchun yangi yerlarni o'zlashtirish talab etiladi, lekin buning imkoniyatlari cheklangan. Shuning uchun asosiy e'tiborni ekinlarning hosildorligini oshirishga qaratish zarur. Buning uchun ekinlarning yangi, serhosil, tezpishar navlarini yaratish, irrigatsiya va melioratsiya inshootlari holatini yaxshilash, agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirish natijasida tuproqning unumdorligi oshishini ta'minlash lozim. Shu bilan birgalikda ekinlarni almashlab ekishni ilmiy asoslangan holda keng joriy etish maqsadga muvofiq. Alohida e'tibor ishchi-xizmatchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirishga qaratilishi zarur. Bozor munosabatlari sharoitida barcha xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'z faoliyatidan ko'zlagan pirovard maqsadi – iqtisodiy samaradorlikka erishishdir.

Iqtisodiy samaradorlik korxonada sarflangan investitsiyalarning foydalilikdarajasini anglatadi. Bunda mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi, ushbu ko'rsatkichlar ichida rentabellik darajasi muhim ahamiyatga ega. Qishloq xo'jaligi tarmog'ida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlari iqtisodiy samaradorlikni oshirib borishga e'tibor berishlari lozim. Iqtisodiy samaradorlik qanchalik yuqori bo'lsa, korxonani rivojlantirish, xodimlarni moddiy rag'batlantirish, kengaytirilgan ishlab chiqarishni tashkil etish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha imkoniyatlari shunchalik yuqori bo'ladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

FOYDALALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Буранова Л. В. и др. Зарубежный опыт ипотечного жилищного кредитования //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 437-345.
2. Turova N. O 'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o 'ziga xos xususiyatlari. – 2023.
3. Nurmatov N.J., Avliyaqulov A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. - T.: "Fan ziyosi", 2021. -580 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 485 b.